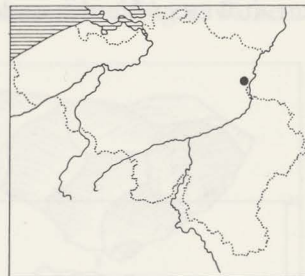

R. LAUWERS

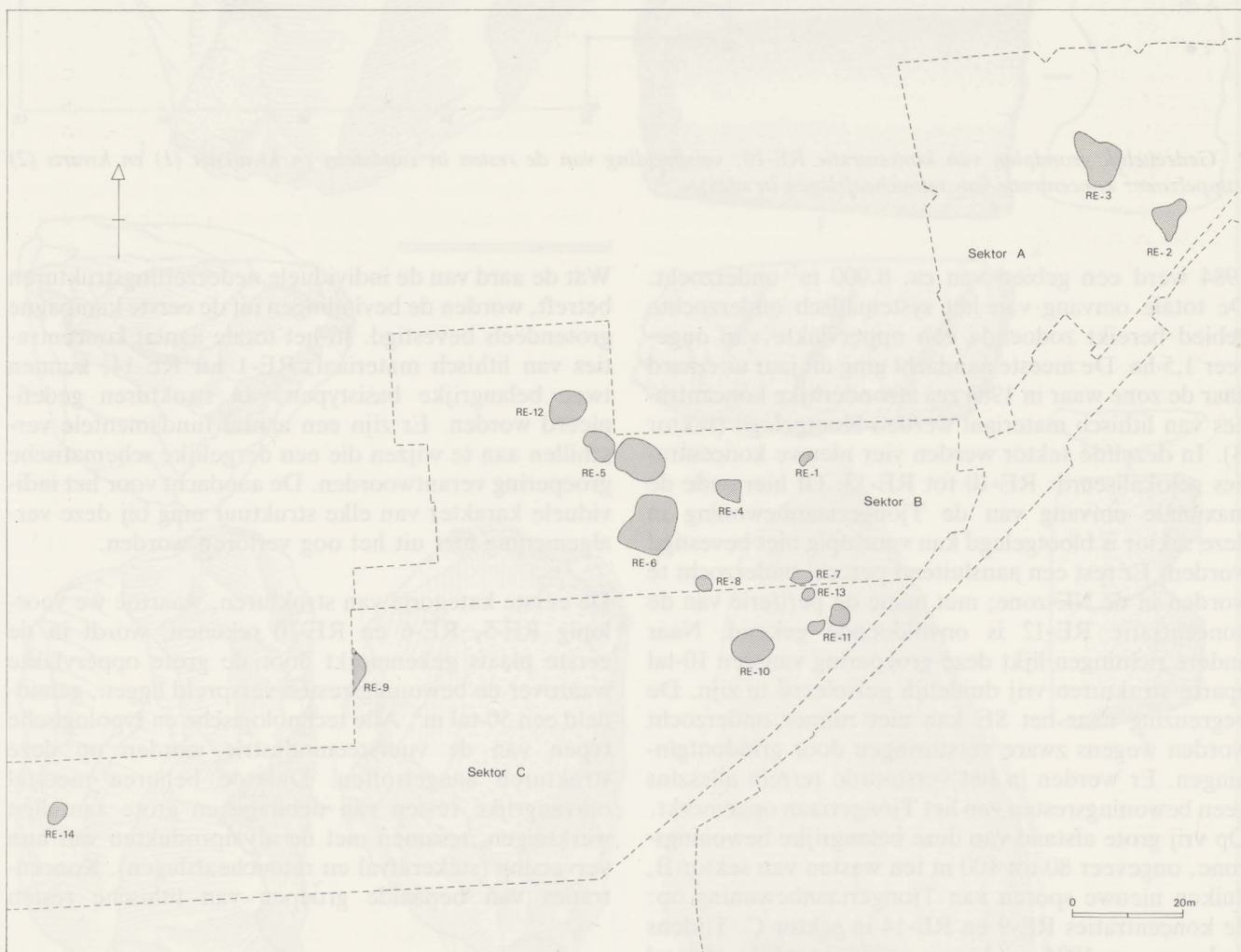
Verder onderzoek op de Tjongeriaannederzetting te Rekem (gem. Lanaken)

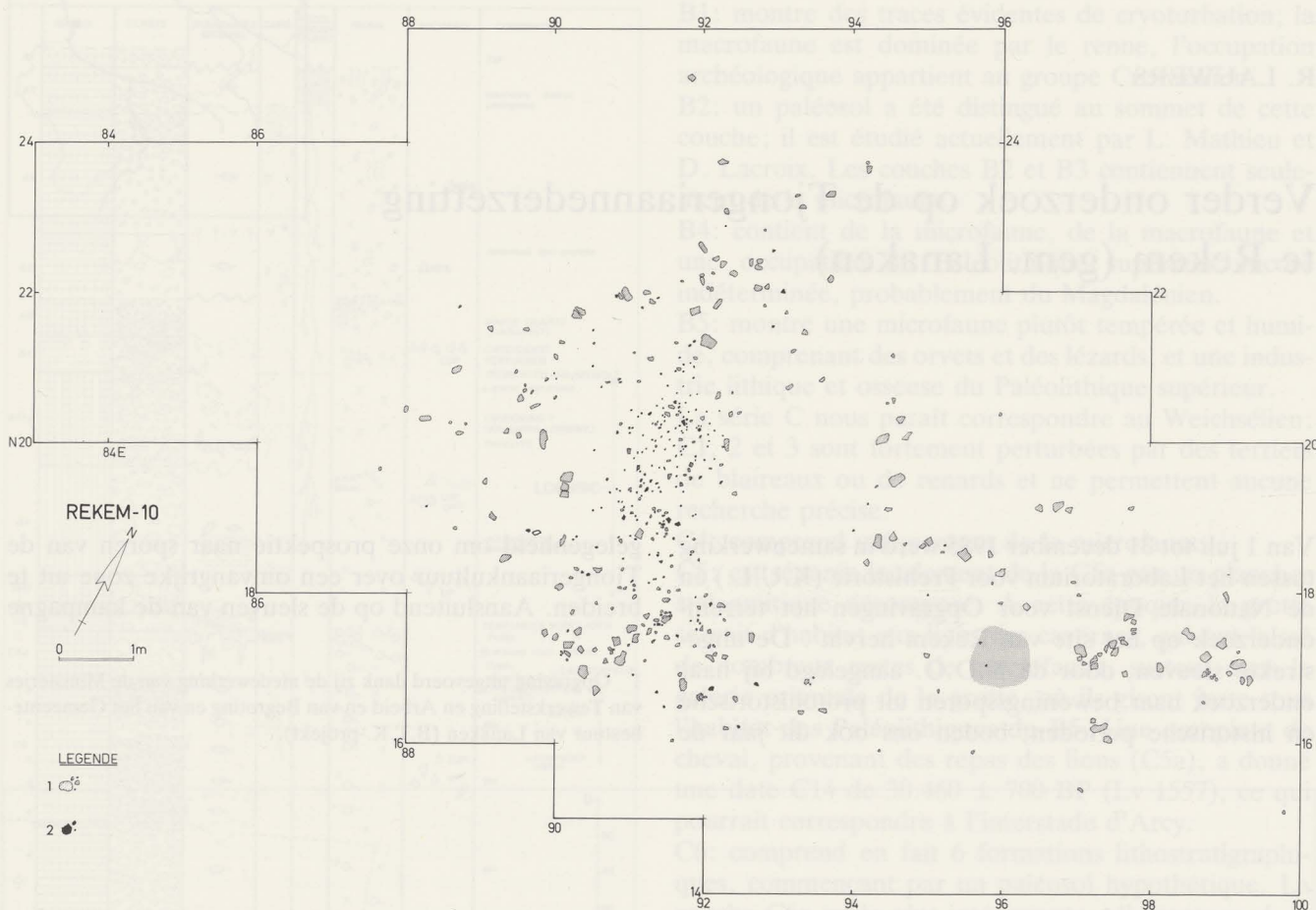
Van 1 juli tot 31 december 1985 werd in samenwerking tussen het Laboratorium voor Prehistorie (K.U.L.) en de Nationale Dienst voor Opgravingen het terreinonderzoek op het site van Rekem hervat¹. De uitgestrekte sleuven, door de N.D.O. aangelegd bij haar onderzoek naar bewoningssporen uit protohistorische en historische perioden, boden ons ook dit jaar de

gelegenheid om onze prospektie naar sporen van de Tjongeriaankultuur over een omvangrijke zone uit te breiden. Aansluitend op de sleuven van de campagne

¹ Opgraving uitgevoerd dank zij de medewerking van de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting en van het Gemeentebestuur van Lanaken (B.T.K.-project).

1 Algemeen grondplan van het opgravingssterrein na twee kampagnes (1984-1985). De lithische concentraties (RE-1 tot RE-14) zijn schematisch weergegeven.

2 Gedeeltelijk grondplan van concentratie RE-10: verspreiding van de resten in zandsteen en kwartsiet (1) en kwarts (2) (stippelzone: concentratie van retoucheafslagen in silex).

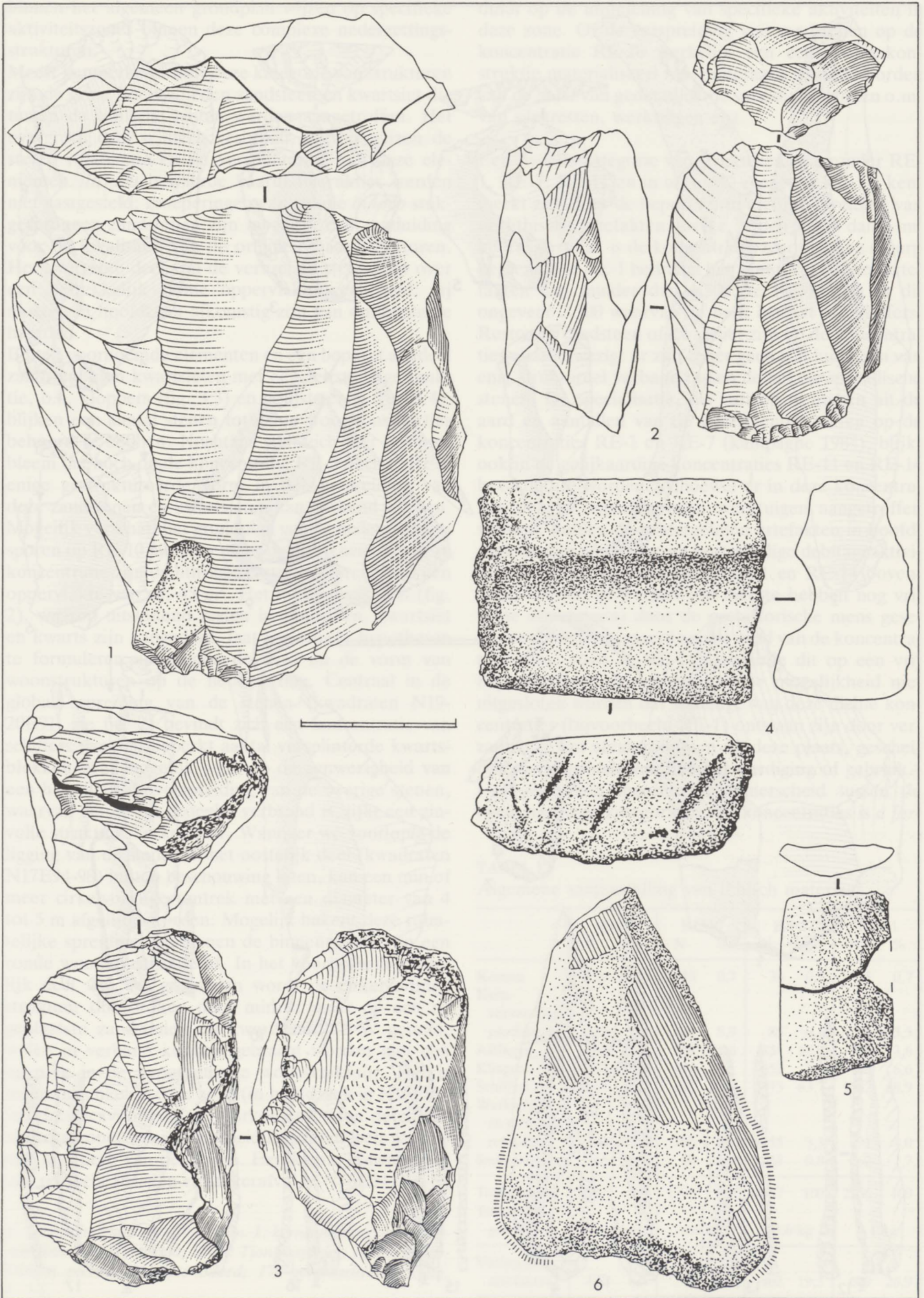
1984 werd een gebied van ca. 8.000 m² onderzocht. De totale omvang van het systematisch onderzochte gebied bereikt zodoende een oppervlakte van ongeveer 1,5 ha. De meeste aandacht ging dit jaar uiteraard naar de zone waar in 1984 zes afzonderlijke concentraties van lithisch materiaal werden blootgelegd (sektor B). In dezelfde sektor werden vier nieuwe concentraties gelokaliseerd: RE-10 tot RE-13. Of hiermede de maximale omvang van de Tjongeriaanbewoning in deze sektor is blootgelegd kan voorlopig niet bevestigd worden. Er rest een aansluitend perceel onderzocht te worden in de NE-zone; met name de periferie van de concentratie RE-12 is onvoldoende gekend. Naar andere richtingen lijkt deze groepering van een 10-tal aparte structuren vrij duidelijk geïsoleerd te zijn. De begrenzing naar het SE kan niet ruimer onderzocht worden wegens zware verstoringen door grindontginningen. Er werden in het verstoorte terrein alleszins geen bewoningsresten van het Tjongeriaan opgemerkt. Op vrij grote afstand van deze belangrijke bewoningszone, ongeveer 80 tot 100 m ten westen van sektor B, duiken nieuwe sporen van Tjongeriaanbewoning op: de concentraties RE-9 en RE-14 in sektor C. Tijdens de campagne 1984 werden op ongeveer gelijke afstand ten NE van sektor B gelijkaardige, eerder schaarse bewoningssporen gelokaliseerd (sektor A).

Wat de aard van de individuele nederzettingstructuren betreft, worden de bevindingen uit de eerste campagne grotendeels bevestigd. In het totale aantal concentraties van lithisch materiaal, RE-1 tot RE-14, kunnen twee belangrijke basistypen van structuren gedefinieerd worden. Er zijn een aantal fundamentele verschillen aan te wijzen die een dergelijke schematische groepering verantwoorden. De aandacht voor het individuele karakter van elke structuur mag bij deze veralgemening niet uit het oog verloren worden.

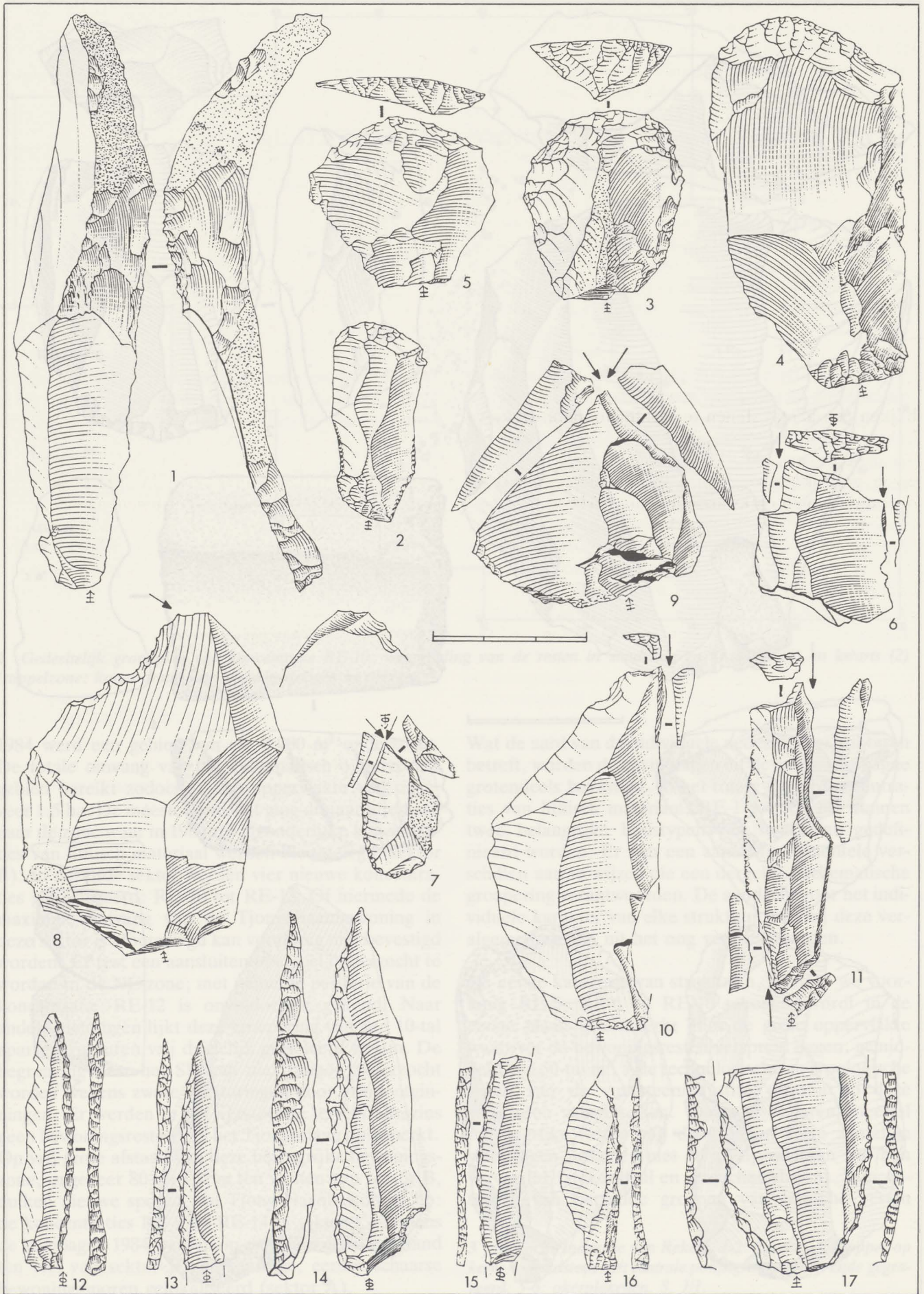
De eerste categorie van structuren, waartoe we voorlopig RE-5, RE-6 en RE-10 rekenen, wordt in de eerste plaats gekenmerkt door de grote oppervlakte waarover de bewoningsresten verspreid liggen, gemiddeld een 50-tal m². Alle technologische en typologische typen van de vuursteenindustrie worden op deze structuren aangetroffen. Daartoe behoren meestal omvangrijke resten van debitage en grote aantallen werktuigen, tesamen met de afvalprodukten van hun verversing (stekerafval en retoucheafslagen). Concentraties van bepaalde groepen van lithische resten

3 Lithische industrie van Rekem. 1-2: kernen; 3: klopper op kern; 4: zandsteen met centrale polijstgroef, op één zijde gegraveerd; 5-6: okerplaketten. S. 1/1.

binnen het algemeen grondplan wijzen op specifieke aktiviteitszones binnen deze complexe nederzettingen-structuren.

Meest kenmerkend voor deze categorie van structuren zijn de grote hoeveelheden zandsteen en kwartsiet die tussen de lithische resten werden aangetroffen. Het overgrote deel is sterk verbrand, hierop wijzen de sterke rubifikatie en de versplintering van deze elementen. *In situ* bewaarde haardkonstrukties werden niet vastgesteld; groeperingen van enkele *in loco* stukgesprongen zandstenen zijn mogelijk een aanduiding voor de lokalisatie van de originele haardstructuren. Het overgrote deel van de verbrande stenen ligt over een betrekkelijk ruime oppervlakte verstrooid: zij moeten in hoofdzaak afkomstig zijn van ontmantelde haarden.

Buiten voornoemde elementen en een beperkt aandeel zandstenen en kwartsieten met een zelfstandige functie, o.a. kloppers (fig. 3:3) en polijststenen (fig. 3:4), blijken een aantal stenen tot echte woonkonstrukties behoord te hebben. Nochtans stelt zich hier het probleem dat noch op de concentratie RE-5 noch te RE-6 enige gestructureerde vorm in de verspreiding van deze zandstenen en kwartsieten kan herkend worden. Mogelijk verschaft het grondplan van de nederzettingssporen op RE-10 hierover meer duidelijkheid. Op deze concentratie zijn de lithische resten verspreid over een oppervlakte van ca. 45 m². Het horizontaal plan (fig. 2), waarop uitsluitend resten in zandsteen, kwartsiet en kwarts zijn aangeduid, laat toe enkele hypothesen te formuleren aangaande de aard en de vorm van woonstructuren op de nederzetting. Centraal in de globale spreiding van de stenen (kwadranten N19-20E91, zie fig. 2) bevindt zich een concentratie van schilfers van een beperkt aantal versplinterde kwartsblokken, wat mogelijk wijst op de aanwezigheid van een haard. In de verspreiding van de overige stenen, waarvan een groot gedeelte verbrand is, lijkt een zinvolle structuur herkenbaar. Wanneer we voorlopig de ligging van de stenen in het oostelijk deel (kwadranten N17E94-98) buiten beschouwing laten, kan een min of meer cirkelvormige omtrek met een diameter van 4 tot 5 m afgeleid worden. Mogelijk bakent deze ruimtelijke spreiding van stenen de binnenruimte van een ronde woonkonstruktie af. In het voornoemde oostelijk deel van het grondplan wordt de cirkelvormige structuur doorbroken door min of meer op een rij geplaatste zandstenen en kwartsieten, E-W gericht, welke in verband kunnen gebracht worden met een opening in de hypothetische woonstructuur. Het is trouwens enkel in deze zone (in hoofdzaak in N16E94-96) dat silexvoorwerpen voorkomen buiten de cirkelvormige zone, waar hun spreiding grotendeels samenvalt met deze van de stenen. Een kleine concentratie van retoucheafslagen en stekerafval in N16E94 (fig. 2)

duidt op de uitoefening van specifieke activiteiten in deze zone. Of de verspreiding van zandstenen op de concentratie RE-10 werkelijk een echte woonkonstruktie materialiseert moet uiteraard getoetst worden aan de hand van gedetailleerde spreidingsplannen o.m. van silexresten, werktuigen enz.

Een tweede categorie van structuren, waaronder RE-1, RE-7, RE-11 en in sektor C eveneens RE-14, kenmerkt zich door de beperkte ruimtelijke spreiding van de lithische artefakten, welke zelden meer dan 5 m² bedraagt. Vaak is de concentratie zeer dicht en scherp begrensd; te RE-1 bedraagt het aantal vuurstenen artefakten niet minder dan 4.500, te RE-11 zijn er dit ongeveer 2.500 waarvan de helft bestaat uit schilfers. Resten in zandsteen of kwartsiet zijn op de concentraties quasi afwezig: er zijn zeker geen aanduidingen van enig structureel verband tussen de enkele sporadische stenen. De specialisatie, die valt op te maken uit de aard en aantallen van de vuursteenprodukten op de concentraties RE-1 en RE-7 (kampagne 1984), blijkt ook in de gelijkaardige concentraties RE-11 en RE-14 bevestigd te worden. Alhoewel er in deze concentraties ook in beperkte mate werktuigen aangetroffen worden, duiden de achtergelaten artefakten in hoofdzaak op een éénmalige en kortstondige debitageactiviteit. In beide concentraties RE-11 en RE-14 bovendien, werden de kernen (de meeste hebben nog vrij grote afmetingen) door de prehistorische mens geselecteerd en gegroepeerd aan de rand van de concentratie; soms, zoals te RE-11, gebeurde dit op een vrij beperkte zone. Voorlopig kan de mogelijkheid niet uitgesloten worden dat sommige van deze dichte concentraties (bijvoorbeeld RE-1) ontstaan zijn door verzameling van afvalprodukten op deze plaats, gescheiden van de plaats van hun vervaardiging of gebruik. Het geschetste theoretische onderscheid tussen de twee algemene categorieën van concentraties is *a for-*

TABEL 1
Algemene samenstelling van lithisch materiaal.

	RE-5		RE-10		RE-1		RE-11	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kernen	30	0,5	13	0,7	33	0,7	15	0,7
Kern- verserings- produkten	433	7,6	106	5,9	85	6,1	78	3,5
Afslagen	1292	22,8	389	21,6	834	17,9	308	13,6
Klingen	733	13,0	414	23,1	352	7,5	150	6,6
Schilfers	2614	46,2	641	35,6	2973	63,7	1562	68,9
Werktuigen en gebruiks- retouche	396	7,0	166	9,2	155	3,3	91	4,0
Stekerafslagen	164	2,9	70	3,9	35	0,8	62	2,7
Totaal aantal	5662	100	1799	100	4667	100	2266	100
Totaal gewicht	16,4 kg		4,6 kg		10,6 kg		5,1 kg	
Verbrande artefakten	482	8,5	243	13,5	902	19,3	609	26,9

◁ 4 Lithische industrie van Rekem. 1: kernrandkling; 2-5: eind-schrabbers; 6-11: stekers; 12-14: Tjongerspitsen; 15-16: mikro-klingen met afgestompte boord; 17: geretoucheerde kling. S. 111.

TABEL 2
Summiere inventaris van werktuigen.

	RE-5		RE-10		RE-1		RE-11	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Eindschrabbers	62	20,2	9	6,2	10	8,2	6	7,6
Stekers	82	26,7	48	33,3	28	23,0	30	38,0
Komposiete werktuigen	5	1,7	3	2,1	1	0,8	1	1,3
Boren, becs	13	4,2	8	5,5	2	1,6	—	—
Afgeknotte klingen	12	3,9	7	4,9	14	11,5	1	1,3
Geretoucheerde elementen	43	14,0	22	15,3	12	9,8	12	15,2
Spitsen	27	8,8	7	4,9	39	32,0	8	10,1
Mikroklingen met afgestompte boord	51	16,6	36	25,0	15	12,3	19	24,0
Diversen	12	3,9	4	2,8	1	0,8	2	2,5
Totaal	307	100	144	100	122	100	79	100

tiori ontoereikend om de verscheidenheid van het grote aantal ruimtelijke structuren op de nederzetting te vatten. Zo zijn de concentraties RE-4 en RE-8 moeilijk bij enige groep onder te brengen. Op een beperkte zone, losstaand van elke nabijgelegen concentratie zijn hier slechts spaarzame lithische overblijfselen aangetroffen.

Wat de twee groepen structuren betreft kunnen we voorlopig besluiten tot een algemene interpretatie van de uitgestrekte concentraties als structuren met een woonfunctie waar een grote variëteit aan activiteiten plaats vond; hardstructuren vormden hier een belangrijk onderdeel in de ruimtelijke organisatie. De kleinere concentraties daarentegen zouden eerder overblijfselen voorstellen van beperkte technische activiteiten, zoals bijvoorbeeld de debitage.

Het lithisch materiaal (fig. 3 en 4).

In weerwil van onze bevindingen bij de eerste opgravingscampagne, is de fysische bewaringstoestand van het silexmateriaal oneven en niet steeds optimaal. Zo dragen een groot aantal artefakten van de concentraties RE-10 en RE-9 duidelijke sporen van een natuurlijke verwerking (*wind gloss*).

Debitagetechnieken beogen een regelmatige productie van klingen. Een overvloed aan silex in de onmiddellijke buurt van het site — de meerderheid van silexknollen is afkomstig uit de Maasbedding of Maasterassen — is bepalend voor de specifieke houding t.o.v het basismateriaal. De keuze van silexknollen is zeer specifiek: de maximale afmeting van 10 cm wordt zelden overschreden en vele kernen zijn hoegenaamd niet tot het uiterste opgebruikt; vooral te RE-11 vallen de grote afmetingen van de kernen op (fig. 3:1).

Van enkele silexknollen zijn alle stadia van de verwerking gerekonstrueerd door remontage. Hieruit blijkt een vrij eenvoudig debitagestelsel waarbij de initiële vorm van het blok de voorbereidende vormgeving ervan tot een minimum beperkte. Meestal

omvat dit louter het aanbrengen van een slagvak; kernrandklingen komen in het beginstadium van de debitage zelden voor maar worden sporadisch aangewend ter rektifikatie in de loop van het productieproces. Kernen bezitten meestal slechts één slagvak en debitage op de smalle zijde van dikke afslagen komt veelvuldig voor.

De algemene kenmerken van het werktuigenbestand worden in het lithisch materiaal van de nieuwe concentraties bevestigd. De tendens naar een reductie in de afmetingen van de werktuigen komt duidelijk tot uiting in het groot aantal duimnagelschrabbers; ook bij de zeer talrijke stekers laten de beperkte dimensies van bepaalde stukken (fig. 4:7) de noodzaak van een schachting vermoeden. Stekers op afknotting (fig. 4:8, 10-11) zijn talrijker dan tweeslagstekers (fig. 4:7, 9); meervoudige stekers (fig. 4:6, 11) en combinatiewerktuigen komen vrij vaak voor. Er zijn heel wat klingen met schuine afknotting. Typische boren of becs blijven zeldzaam op de nederzetting van Rekem. Veel talrijker dan de Tjongerspitsen zijn de mikroklingen met afgestompte boord; meestal gaat het om gebroken elementen. Een overzicht van de totale lithische industrie en een inventaris van het werktuigenbestand van enkele concentraties is bondig voorgesteld in tabellen 1 en 2. Op nagenoeg elke concentratie worden fragmenten van rode oker aangetroffen, vaak in de vorm van gegladde plakketten of stiften (fig. 3:5-6).

Het voorlopig onderzoek van de remontages binnen de sektor B wijst op een complex net van relaties tussen de verschillende ruimtelijk gescheiden structuren. Talrijke *refits* bewijzen de afhankelijkheid van naburige structuren zoals bijvoorbeeld tussen RE-5 en RE-6, of tussen RE-1 en RE-7; ook over grotere afstand zijn er verbanden gelegd zoals van RE-5 en RE-6 naar RE-10, welke ongeveer 40 m van elkaar verwijderd zijn. Hiermee komt een fundamenteel aspect voor de studie van de interne organisatie van deze bewoningszone ter sprake, met name de vraag naar de reële gelijktijdigheid tussen de verschillende structuren onderling. In de huidige stand van het onderzoek kunnen hierover geen definitieve uitspraken gedaan worden.

BIBLIOGRAFIE

DE BOE G. 1985: De opgravingscampagne 1984 te Neerharen-Rekem, *Archaeologia Belgica* n.r. I-2, Brussel, 53-62.

LAUWERS R. 1985: Eerste opgravingscampagne op de Tjongeriaannederzetting te Rekem, *Archaeologia Belgica* n.r. I-2, Brussel, 7-12.

LAUWERS R. 1986: Le gisement tjongérien de Rekem (Belgique). Premier bilan d'une analyse spatiale. In: *Les civilisations du Paléolithique final de la Loire à l'Oder. Symposium, 19-21 décembre, Liège, Etudes & Recherches archéologiques Université Liège*, (in druk).